

SÖZLÜ KÜLTÜR VE YAZILI KÜLTÜR BAĞLAMINDA CÖNK VE MECMUALARDA FUZULÎ MAHLASLI ŞİİRLER

Poems with Fuzûlî Penname in the Context of Oral Culture and Written Culture in Cönk and Mecmua

Yrd. Doç. Dr. Tuğçe ERDAL*

ÖZ

Edebiyat öncesi kültür, yeni olan yazılı kültür anlayışına çok yavaş geçmiştir. Yazı tarafından ihtiyaç duyulan söz sanatının formlarının yanında, eski sözlü formlar da varoluşlarını sürdürürler. Toplumun anlayış ve algılayışında zamanla aşama kaydeden yazılı kültür bir süre daha sözlü kültür formları ile birlikteliğini devam ettirmiştir. Metinlerdeki yazı ile sözlü kültür arasındaki fark en fazla okuryazarların ümmilerden daha yüksek bir sosyal tabakaya ait olduğu formlarda görülmektedir. Burada sözlü şairlik giderek daha alt tabakalarla özdeşleştirilir. En alt tabakalar dahi yazıyı öğrendikleri anda yazısız şairlik, daha üst seviyedekilerden talep edilmediği müddetçe gereksiz olur. Böyle bir durum, yoğun bir şekilde yazılı kültür tabanlı klasik şiir ile sözlü kültür tabanlı halk şiiri için söylenebilir. Milli Kütüphane ve Türk Dil Kurumu el yazmaları kataloguna kayıtlı cönk ve mecmualar arasında elli dört cönk ve otuz altı mecmüada Fuzulî mahlaslı şiirler bulunmaktadır. Bu şiirler incelendiğinde çalışma için karşılaştırmada esas alınan 16. asır klasik edebiyat şairi Fuzulî ve onun eserlerinden çok farklı bir görüntünün ortaya çıktığı söylenebilir. Fuzulî'nin bilinen eserlerinde yer almayan şiirler olduğu gibi Fuzulî'nin eserlerindeki şiirlerin de oldukça değişti(rildi)ği hatta varyantlarının oluştuğu bu varyantların kollar oluşturup buradan da şiirlerin çoğaldığı görülmektedir. Bu makalede 16. asırda yaşamış klasik şiir ve yazılı kültür temsilcisi olan Fuzulî'nin cönk ve mecmualarda yer alan ancak kendisinin bilinen hiçbir eserinde yer almayan kendi mahlasını taşıyan şiirler, varyantlaşma temelinde değerlendirilecektir. Cönk ve mecmualardan tespit edilen Fuzulî'nin olmayan Fuzulî mahlaslı yirmi dört şiirin kimisinin bilinen başka bir şairi olduğu tespit edilmişken kimisinin de geniş edebiyat külliyyatı içerisinde şairleri tespit edilememiştir. Bu sebeple sözlü kültür ortamında yaşayan başka "Fuzulî"lerden bahsetmek de mümkün görünmektedir. Sözlü kültür ve yazılı kültürün zıtlığı arasında kalan Fuzulî mahlası, cönk ve mecmualardaki şiirler ile sözlülüğe; divandaki şiirleri ile yazılılığa gönderme yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Fuzulî, Sözlü Kültür, Yazılı Kültür, Varyantlaşma, Cönk, Mecmua

ABSTRACT

Culture before literature has passed to the understanding of written culture, which is new, very slowly. Besides the forms of rhetoric, which is needed by writing, old oral forms continue their existence. Written culture, which has made progress in the understanding and perception of society in time, continued to be together with oral cultural forms for some more time. The difference between written and oral culture in texts are most obviously seen in forms in which literate people are in higher social classes than the illiterate. Here, oral poetry is identified with lower classes. Even when the lowest classes learn writing, oral poetry becomes unnecessary unless higher classes demand it. It can be said that this situation is frequently seen in classical poetry, intensely based on written culture and folk poetry which is based on oral culture. There are poems with Fuzulî penname in fifty four cönk and thirty six mecmua among the cönk and mecmua registered to handwritten manuscript catalogue of National Library and Turkish Language Society. It can be said that when these poems are analyzed, there seems to be frame that is very different from 16th century classical literature poet Fuzulî and his works, which is basis for the comparison of the study. For instance, while there are some poems that can not be found in the known works of 16th century classical literature poet Fuzulî, there are some significant changes in the poems in his works, some different versions are created, these new versions have some different branches and some new poems are created according to these branches. In this article, poems with the penname of Fuzulî, which are in cönk and mecmua but aren't in any of the works of him, will be analyzed on the basis of variation. Out of the poems that don't belong to the poet in these cönk and mecmua, it is determined that there are twenty four poems with the penname of Fuzulî, but while some of these belong to another poet, it wasn't possible to find the poet of some of them in the related literature. This is why, it seems possible that there are some other "Fuzulî" living in the oral written environment. Fuzulî penname, caught in between the opposition of written and oral culture, refers to oral form with the poems in cönk and mecmuas, refers to written form in the poems in Ottoman poetry.

Key Words

Fuzulî, Oral Culture, Written Culture, Variation, Cönk, Mecmua

* Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Halkbilimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Yozgat/Türkiye, tugce.isikhan@bozok.edu.tr

Klasik edebiyat-halk edebiyatı ya da yazılı kültür-sözlü kültür beraberliğinin görüldüğü en çarpıcı örneklerin başında Fuzûlî gelmektedir. Gölpinarlı'nın Fuzûlî'nin *Türkçe Divanı* (Gölpinarlı, 1948) adlı eserinde belirttiği Fuzûlî'nin halk ve âşık edebiyatı zümreleri ile tekke, Alevî ve Bektaşî şairleri zümresi üzerindeki etkiden Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları* adlı eserinde bahsetmektedir (Köprülü, 1999: 189). Fuzûlî gibi çok kuvvetli bir şekilde yazılı kültür geleneği hissedilen bir şairin sözlü kültür geleneği içinde yetişmiş ve bu tarzda eserler veren şairleri etkilemesi yazılı kültür ile sözlü kültür arasındaki geçiş-geçişli ilişkiyi işaret olarak görülebilir. Yazılı kültürün sözlü kültürden sonra geliştiği düşünülürse etkinin yazılı kültürden sözlü kültüre şeklinde olması beklenmektedir. Ancak böyle olması beklenen geçiş tam tersi olarak sözlü kültürden yazılı kültüre şeklinde gerçekleşmektedir. Yazılı kültür geleneği ile yetişmiş klasik edebiyat şairi Fuzûlî'nin şiirlerinin ve hatta mahlasının sözlü kültür anlayışı ile tamamen "yarı ümmî" kimseler tarafından düzenlenmiş bir nevi antoloji niteliğinde olan cönk ve mecmûalarda yer alıyor olması sözlü kültürün yazılı kültüre etkisi bakımından önemli görünmektedir.

Osmanlı toplumunun siyasi ve sosyal yapısından kaynaklı birbirinden kopuk sosyal tabaka bulunmamaktadır ancak toplumun farklı kesimlerinin almış oldukları eğitimin -saray eğitimi, medrese eğitimi gibi, tekke eğitimi- içinde yaşadıkları ve etkileşimde buldukları çevrenin ve başka faktörlerin de etkisiyle insanların farklı zevk ve estetik seviyelere sahip olduğu söylenebilir. Bu durum, sadece Osmanlı toplumu için değil, her dönemde bütün toplumlar için geçerli

olan bir durumdur. Cemal Kurnaz, Osmanlı toplumunda İslami kültürden beslenmenin sebep olduğu homojen yapıya rağmen kültürel farklılıklardan ve edebî zevklerden söz ettiği "Divan Edebiyatı Bu Mudur?" başlıklı makalesinde özellikle büyük şehirlerde yoğunluk kazanan sanat faaliyetlerinin, suya atılan taşın dalgaları gibi halka halka genişleyerek kasabalara ve köylere intikal ettiğine hatta belli bir asırdan sonra kazanılan kültür birikiminin, halkın büyük bir kısmını sanat ve edebiyatın içine çektiğine değinmektedir (Kurnaz, 2005: 2-3).

Yukarıda sözü edilen kültürel farklılıklar ve edebî zevkler, homojen bir toplum içerisinde bile farklı sanat anlayışlarının oluşmasına neden olmuştur. Halk ve divan edebiyatı, bu tür bir oluşumun sonucunda ortaya çıkmış edebî zevk gelenekleridir. Ancak bunlar her ne kadar farklı edebî gelenekler olsa da tamamen birbirinden kopuk değildir. Nitekim, Walter G. Andrews da *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı* adlı eserinde gazelleri, oluştuğu kültürel zemin bağlamda incelemiş ve gazellerin oluşmasında farklı geleneklerin olmadığına işaret etmiştir. (Andrews, 2008). Yukarıda da bahsedildiği gibi karşılıklı etkilenmeler sonucu temelde ortak bir kültürden beslendikleri için benzerlikleri oldukça fazladır. Mehmet Gürbüz, "Sözlü Kültür Belleğinde Bir Divan Şairinin İzleri: Cönklerde Nâbi" başlıklı makalesinde cönk ve mecmûalardaki klasik edebiyat şairlerinin izlerini sürmektedir. Gürbüz makalesinin devamında farklı asırlardan belli başlı divan ve halk şairlerinin cönk ve mecmûalara girme oranlarını bir tablo ile göstererek istatistikî bilgiler vermektedir (Gürbüz, 2012: 56). Verilerde konu açısından dikkati çe-

ken sonuç Fuzûlî üzerine olacaktır. Çünkü M. Gürbüz'ün tespitlerine göre, Fuzûlî'nin Karacaoğlan ve Gedâyî'den fazla, Derdli ile de neredeyse aynı sayıda cönkte yer alması Gölpınarlı'nın ve Köprülü'nün eserlerinde bahsettikleri Fuzûlî'nin tesirlerini görmek açısından önemli sonuçlardır.

Millî Kütüphane el yazmaları kataloğuna kayıtlı cönk ve mecmûalarda Fuzûlî mahlaslı şiirler tarandığında “ezber bozan” sonuçlarla karşılaşmaktadır. Cönk ve mecmûalarda Fuzûlî mahlaslı şiirler üzerinde iki durum tespit edilmiştir. İlki, cönk ve mecmûaların bir kısmında Fuzûlî şiirlerinin -daha önce de bahsi geçtiği gibi- varyantlaşmış olduğu; ikincisi ise, Fuzûlî mahlaslı şiirlerin diğer kısmı incelendiğinde ve 16. asırda yaşamış olan Fuzûlî'nin eserleri ile karşılaştırıldığında, eserlerinde yer almayan şiirler olduğu hatta başka şairlerin eserlerinde yer alan şiirlerin Fuzûlî mahlası ile cönk ve mecmûalara yazıldığı görülmektedir. Ekteki tabloda ikinci durumun yansımaları görülmektedir.

İncelenen yirmi dört cönkten yirmi birinde ise Fuzûlî'ye atfedilen şiirler bulunmaktadır. Hemen hemen şiirlerin tamamında imla ve yazım kurallarına dikkat edilmediği görülmektedir. Bu durumun iki sebebi olabilir. İlki, cönkü düzenleyen kişi okumayazmaya tam anlamıyla hâkim olmayabilir ve yazım kurallarını bilmeyebilir. Şiiri sözlü gelenekte icra esnasında dinleyerek öğrenmiş olabilir. İkincisi ise, cönkü düzenleyen kişinin unutkan, dikkatsiz ya da özensiz olması gibi kişisel özelliklerden ötürü bu şekilde yazılmış olabilir.

Katalogdaki numaraları ile ekteki tabloda verilen yirmi dört cönkte ya Fuzûlî mahlası ile yazılmış ya

da başında “Fuzûlî” ibaresi bulunan şiirler bulunmaktadır. Ancak varak numaraları verilmiş olan bu şiirlerin hiçbirisi Fuzûlî'nin bilinen hiçbir eserinde bulunmamaktadır. Özellikle *Türkçe Divanı*, *Leylâ ve Mecnûn Mesnevisi* ve *Hadikatü's Sü'edâ* eserleri incelenmiş ve bahsi geçen şiirler tespit edilememiştir. Tabii ki bu noktada hangi Fuzûlî'den bahsedildiği önemlidir. En bilineni ve yaygın olanı 16. asır klasik edebiyat şairi Fuzûlî olmakla beraber, biri kaçınıcı asırda yaşadığı ve örnek şiirleri bilinmemekle beraber diğer ikisi de tekke ve halk edebiyatı alanında şiirler vermiş ve edebiyat tarihine geçmiş toplam dört Fuzûlî mahlaslı şairden bahsedilebilir. Bu açıdan bakıldığında ilk etapta bu şiirlerin yazılı kültür geleneği içinde eser veren 16. asır şairi Fuzûlî'ye ait olamayacağı söylenebilir. Ancak 16. asırda yaşamış olan Fuzûlî'nin bahsi geçen şairler ve şiirleri üzerinde etkisinin olduğu da söylenebilir. Ekteki cönk tablosunda varak numaraları verilen şiirlerden özellikle üç tanesi diğerlerinden farklı bir özellik göstermektedir. Birinci farklı durum tabloda 15. sırada yer alan 06 Mil Yz Cönk 224 numaralı hakkında hiçbir bilgi olmayan cönkte ve 244b numaralı varakta yer alan “Destûr-ı Mersiye-i Gâzel-i Fuzulî'ye Tahmis-ı Razi” başlıklı şiirde görülmektedir. Razi'nin Fuzûlî'nin Mersiyesine yazdığı bir tahmis olan bu şiirde tahmis edilen son iki mısra Fuzûlî'ye ait değildir.

Destûr-ı Mersiye-i Gâzel-i Fuzulî'ye Tahmis-ı Razi
Gelicek şehri muharrem görüp ol mâh-ı nevi
Karalar geydi felek giryede hep Murtaza'vi
Top tolu âhile matemkededir gönlüm evi
“Şem'-i 'âşk-ı Hüseyinem Âleviyem Âlevî (Şem-i
bezm-i Hasaneyn'em, Âleviyem, Âlevî)
Ruḥ-ı a'dâyı yakar ateş-i ahum Âlevî” (Yakar
a'dayı benim şûle-i ahum Âlevî)

Na' ra-i ceÿş-i muhibbân iledür ' arz u semâ yıkalır
Çäk idüp âh eylemede âh dü famatım
Âl-i Muhammed ile tutuldı dünyâ
“Kerbelâya irişür säikâ-yı âh u belâ
Hamdilillâh ki dilim kuvve-i haydar la kavi”

Üstelik Fuzûlî'nin şiiri olduğu düşünülerek tahmis edilen Fazıl Paşa'nın (öl.1882) şiiri de büyük oranda değişmiştir. Bahsi geçen değişiklik parantez içinde tahmis edilen mısraların yanında verilmiştir. Bu değişiklik, cönkü düzenleyen ya da bu şiiri yazan kişiden kaynaklanmaktadır. Şiiri yazan kişi, şiirin doğru yazımını divandan kontrol edebilirken bu yolu tercih etmemiş aklında kaldığı kadarıyla yazmıştır. Zaten şiirin doğruluğunu kontrol edemeyeceği ve “yarı ümmî” olduğu şiirin Fuzûlî'ye ait olduğunu sanmasından belli görünmektedir. Bir şekilde sözlü icra ortamlarında dinlediği bu şiiri Fuzûlî'nin olarak düşünmüş hatta dinlediği şiiri tam olarak hatırlayamayarak varyantlaşmasına sebep olmuştur. Böylece şiirin sözlü icra ortamında yaşadığı da tespit edilmiş olmaktadır.

İkinci farklı durum ise tabloda 16. sırada yer alan yine 06 Mil Yz Cönk 224 numaralı hakkında hiçbir bilgi olmayan cönkte ve 253b numaralı varakta yer alan “Na't-ı Asl-ı Fuzûlî” başlıklı şiirde görülmektedir. Cönkte Fuzûlî'nin na'tı olarak verilen şiir aslında XVI. asırda hece vezniyle şiirler yazan ve mutasavvuf olan Usûlî'ye (öl. 1538) aittir. Usulî'nin musammat şiirleri arasında altı numaralı varsağı olarak kayıtlı bu şiir Usulî mahlası belirtilmeden Fuzulî na'tı olarak cönke işlenmiştir.

Na't-ı Asl-ı Fuzulî
Aşlımız nesl için âlidir dönen dönsün
ben dönmen Ali'den
Mü'min ikrârı “kâlu belâ”da dönen dönsün
ben dönmen Ali'den

Benüm gönlüm bir divâne delidür erenler cândır
Gül aydur benüm pirim için Muhammed Ali'dir
Dönen dönsün ben dönmen Ali'den

Erenler serveri âl-i âbânedür Hasan
Hüseyn şâhum cânüm fidâdur benüm pirim için
Şehîd-i Kerbelâ'dır dönen dönsün ben dönmem
Ali'den
Zemîn-i gayretdir benüm sultanum Muhammed
Bâkır'dur aşar bu canum sultanum Muhammed

Caferî Sadık'dur dinüm el-canum dönen dönsün
Ben dönmem Ali'den

Muhammed Mehdi sahib-i
Huda'dur dönen dönsün
Ben dönmem Ali'den

Mustafa İsen'in çalışması olan *Usulî Divanı*'ndaki bahsi geçen şiir, ek 2'deki gibidir. İlk şiirin büyük ölçüde değişmiş olduğu görülmektedir. Şiiri cönke geçiren kişinin okuma yazmaya aynı zamanda şiir bilgisine de hâkim olmadığı görülmektedir. Fuzûlî'ye mal edilen şiirin Fuzûlî'ye ait olmadığı hem şiirin biçimi hem de yazım kuralları açısından kesinlik kazanmaktadır. Usulî Divanı'nda yer alan şiirin asıl hâli 11 dörtlükten oluşmaktayken, cönkte yer alan şiir dörtlüklerle oluşmadığı gibi 11 dörtlük de değildir. Şiir, tamamen bir meclis ortamında tertip edilen bir şiir okuma geleneği çerçevesinde dinlenilmiş daha sonra da akılda kaldığı kadarıyla cönke geçirilmiş gibi durmaktadır. Sözlü kültür ortamından kayda alındığını ve bu şiiri kayda alan kişinin “yarım yamalak okuma-yazma bildiğini” gösteren emareler şu şekilde sıralanabilir.

1. Öncelikle Usulî Divanı'nda yer alan bu şiir hece vezni ile yazılmış bir şiirdir. Fuzûlî'nin hece vezni ile yazılmış şiiri bulunmamaktadır. Bu sebeple öncelikle kesin olarak bu şiir Fuzûlî'ye ait olamaz.

2. Cönkte yer alan şiir hiçbir ölçüye (aruz ve hece ölçüsü) uygunluk göstermemektedir. Bu durum, şiiri cönke alan kişinin şiir bilgisinin olmadığını bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

3. Şiir, Usulî divanında varsağı olarak kaydedilmişken; cönkte ise na't olarak Fuzûlî'ye mal edilmiştir. Bu durum yine ikinci madde olduğu gibi şiiri cönke alan kişinin şiir bilgisinin olmadığını bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

4. Şiiri cönke alan kişi aynı zamanda kullandığı (arap alfabesi) alfabe de hâkim değildir. Yazım ve imla kurallarına tamamıyla hâkim olmadığı anlaşılan bu kişinin birçok kelimeyi yanlış yazdığı görülmektedir.

Şiirde "Aşlımız nesl için **âlidir** dönen dönsün ben dönmen **‘Âli’den**" ifadesinde geçen ilk "Âli" kelimesi **ألي** şeklinde "yanlış" olarak yazılmıştır.

İkinci 'Âli ifadesi ise **علي** şeklinde "doğru" olarak yazılmıştır. Bir diğer imla problemi ise "gül" kelimesinde görülmektedir. Şiirde "**Gül** aydur benüm pirim için Muhammed Ali'dir" denilen yerde geçen "gül" ifadesi **كول** şeklinde yazılmıştır. Ancak Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ında kelime "ك" şeklinde "vav" (و) harfinin yer almadığı görülmektedir. "ü" sesli harfi olarak da okunabilen "vav" (و) harfini cönk yazarı kelimeyi duyduğu gibi yazdığı için bu şekilde kaleme almıştır.

Şiirde "**Caferî** Sadık'dur dinüm elcanum dönen dönsün" denilen yerde geçen "Caferî" ifadesi **جعفرن** şeklinde yazılmıştır. Aslında kelimenin sonunda yer alan "ye" (ي) harfinin yazılmamış olması, okunurken "Cafer-i Sadık" şeklinde tamamlama yoluyla söylenmesi gerekmektedir. Bu durum bir kez daha göstermektedir ki cönkü düzenleyen kişi şiiri icra ortamlarından birinde, du-

arak öğrenmiş ve duyduğu şekliyle yazıya geçirmeye çalışmıştır.

Üçüncü farklı durum ise tabloda 19. sırada yer alan yine 06 Mil Yz Cönk 249 numaralı istinsah tarihi 1301/1882 olan cönkte ve 83a numaralı varakta yer alan "Fuzûlî bunu böyle söyledi işidenler hata eyledi" mısrasının geçtiği şiirde görülmektedir. Cönkte Fuzûlî'nin mahlası verilerek ona mal edilen şiir, aslında XVII. asırda hece vezniyle şiirler yazan ve Bektaşî olan Kazak Abdal'a aittir.

Bir hâmmazîñ bir ğammazîñ bir de evlâdur varyemeziñ

Bu üç milletin kılan namazuñ kılanın da avretini Hammâz dir kâfiruñ şuyı yoĝdu ħarab etdi ğeri Anuñ meyyitine şuyı ħoyanuñ da 'avradını

Daĝdan odun getüren oda şuyı ħoyup ısıtan İşkâta oturan adamın da avretini Tıracak ħozuñ sinesine ħara düzen üzre eylesine Kefin dikmeĝe iĝnesine virenin de 'avradını

Fuzûlî bunu böyle söyledi işidenler hata eyledi Bunu kim söyledi dirse diyeninde 'avradını

İsmail Özmen'in *Âlevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi* adlı eserinde yer alan Kazak Abdal'ın şiiri aşağıdaki gibidir (Özmen, 1998: 47).

Eşeĝi saldım çayıra,
Otlaya karnın doyura
Gördüĝü düşü hayıra,
Yoranın da anasını

Münkir münafıkın huyu,
Yıktı harap etti köyü
Mezarına bir tas suyu,
Dökenin de anasını

Daĝdan tahta indirenin,
İskatına oturanın
Mezarına götürenin,
İmamın da anasını

Derince kazın kuyusun,
İnim inim inlesin
Kefenin diken iğnesin,
Dikenin de anasını

Müfsidin bir de gammazın,
Malı vardır da yemezsin
İkisin meyit namazın,
Kılanın da anasını

Kazak Abdal nutkeyledi,
Cümle halkı ta'neyledi
Sorarlarsa kim söyledi,
Soranın da anasını

Cönkte yer alan Fuzûlî mahlaşlı şiirin son iki mısrası hariç diğer mısraları dörtlükler hâlinde yazılmıştır. Kazak Abdal mahlaşlı şiir 16'lı hece ölçüsü ile yazılmışken, cönkteki şiirin hece ölçüsü uyumsuzdur. Şiir bilgisi olmayan biri tarafından yazıldığı görülmektedir.

Başka farklı bir durum ise Cahit Öztelli'nin "Tekke Şairi Fuzûlî" başlıklı makalesinde görülmektedir. Öztelli'nin makalesinde tekke şairi Fuzûlî'ye ait şiirler arasında yer alan bir şiir, Âlevî-Bektaşî geleneğinde nefes olarak söylenen şiirlerdendir. Ancak şiir Turgut Koca ve Zeki Onaran'ın kaleme aldıkları *Güldeste* adlı eserlerinde yer alan aşağıdaki şiirle benzerlik göstermesine rağmen farklılıklar mevcut durumdadır.

Bahtımız açıldı minnet Hüdâ'ya
Şimden geru gönül, meydân bizimidir
Feryâdımız çıksın arş-ı 'alâya
Bülbüller ötmesin **figân** bizimidir

Hep güzeller bir araya derildi
Dost evinde ulu divân kuruldu
Rakip gördüm dergâhından sürüldü
Cennetteki hûri, gılmân bizimidir

Gel **derdi koyalım gamdan** geçelim
Aşk ile muhabbet bâbin açalım,
Sâkî doldur peymâneyi içelim
Meydân Alî'nindir devrân bizimidir

Çok şükür murâdım aldım Hüdâ'dan
Hâcetim kalmadı bây ü gedâdan
Fariğ ol **Fuzûlî**, kuru kavgadan
Âlem Hüdâ'nınsa seyrân bizimidir
(Koca-Onaran 1987: 134)

Sözlü kültür geleneğinde yaşama-ya devam etmesi sebebiyle şiirin varyantlaştığı görülmektedir. Hangisinin şiirin ilk hâli olduğunu bilmek tamamen Tarihi Coğrafi Fin Yöntemini kullanılarak urforma ulaşma çalışmalarını gerektirmektedir.

Aşağıdaki iki şiirden ilkinin Öztelli, Tekke Şairi Fuzûlî'nin şiiri olarak tespit ettiğini belirtmektedir. Dolayısıyla bu şiirin tekkelerde söylenen şiirler arasında olması gerekmektedir. Turgut Koca ve Zeki Onaran'ın eserlerindeki şiir ise yine varyantlaşmış olarak Metin Turan'ın "Âlevî ve Bektaşî Kültüründe Âşıklar ve Nefesler" başlıklı makalesinde verilmektedir.

"Muhabbet açıldı, minnet Hüdâ'ya
Sâkî kerem eyle, devrân bizimidir
Feryâdımız çıksın arş-ı 'alâya
Bülbüller ötmesin, feryat bizimidir

Hep güzeller bir araya derildi
Pir önünde ulu divân kuruldu
Rakipler dergâhtan sürüldü
Şimden gerü huri, cânân bizimidir

Gel, gam-ı feryadı bırak, geçelim
Aşk ile muhabbet bâbin açalım,
Sâkî doldur peymâneyi içelim
Devlet-i hünkârın nûru bizimidir

Çok şükür murâdım aldım Hüdâ'dan
Hâcetim kalmadı bây-ü gedâdan
Fariğ ol **Fuzûlî**, kuru kavgadan
Âlem-ü cihanda seyrân bizimidir"
(Öztelli, 1964: 3320)

"Muhabbet açıldı, minnet Hudaya
Sâkî kerem eyle, devran bizimidir.
Feryadımız çıksın, arş-ı âlâya
Bülbüller ötmesin, feryat bizimidir.

Hep güzeller bir araya derildi
Pir önünde ulu divan kuruldu
Rakipler dergâhtan taşra sürüldü
Şimdengerü, huri cenan bizimdir.

Gel, gami feryadı bırak, geçelim
Aşkı ile muhabbet babın açalım
Sâki doldur, peymaneyi içelim
Hazreti Hünkârın nuru, bizimdir.

Çok şükür, muradım aldım Huda'dan
Hâcetim kalmadı bây ü gedâdan
Fâriğ ol **Fuzûli**, kuru kavgadan
Âlem cihanda seyran bizimdir.”

(Turan, 2009: 439)

İcra ortamları bağlamında var-
yantlaştığı tespit edilen bu üç şiirin
de mahlası, aynı şairi işaret etmek-
tedir. Fuzûli mahlasının yer aldığı bu
şiirde aslında tek ortak yön icra edil-
diği ortamlardır. Çünkü Öztelli'nin
makalesinde işaret ettiği şiirin sahibi
olan Fuzûli ile Âlevî-Bektaşî gelene-
ğinde icra edilen Fuzûli mahlaslı şiir
aynı Fuzûlilere mal edilmemektedir.
Öztelli'nin şiiri 19. asırda yaşamış
olan tekke şairi Fuzûlî'ye mal edilmiş
iken, Turgut Koca-Zeki Onaran ve Me-
tin Turan'ın eserlerinde yer verdiği
şiirler ise 16. asırda yaşadığı bilinen
klasik edebiyat şairlerden Fuzûlî'ye
mal edilmiştir. Böyle düşünülmesinde
Fuzûlî'nin Âlevî-Bektaşî kültüründe
yedi ulu ozandan biri sayılması sebep
olmuş olabilir. Muhtemelen halk ara-
sında eserleri ve kişiliği ile en çok bili-
nen hele de Âlevî-Bektaşî geleneğinde
daha çok muteber görülen Fuzûli, 16.
asırda yaşamış olan klasik edebiyat
şairi Fuzûli olduğu için diğer şiirler
kendisi mal edilmiş olabilir. Kalın ile
yazılmış kelimeler üç şiir arasındaki
farkı göstermektedir.

Benzer bir durum Rasim Deniz'in
“Halk Şairi Fuzûli” başlıklı makale-

sinde verilen Fuzûli mahlaslı şiir için
geçerlidir. Rasim Deniz'in Tokat'ta
bulduğu ancak nerede ve ne zaman
bulduğuna ve cönke dair hiçbir bilgi
vermediği makalesinde 19. cönkteki
1/A numaralı varaktaki şiir, “Koş-
ma” başlığı altında verilmiştir. Ancak
bu şiir, Şükrü Elçin'in *Kerem ile Aslı
Hikâyesi* adlı eserinde derleyerek tes-
pit ettiği Kerem'in Aslı için söylediği
şiirler arasında Kerem mahlası ile ve-
rilmektedir. Deniz'in cönklerden tespit
ettiği koşma üç dörtlükten oluşurken,
Elçin'in çalışmasında yer alan koşma
ise dört dörtlükten oluşmaktadır.

Koşma
Ala gözlerini sevdüğüm dilber
Şu **senin derdinden yanar ağlarım**
Kime arz ideyim şol garip halim
İller yanında görür ağlarım

Yüri **benden kaçır gayriden kaçmaz**
Gayet de güzelsin âşıkın geçmez
Yalvardım Mevlâ'ya dileğim geçmez
Yüzümü yerlere sürer ağlarım

Dir ki Fuzûli bu iş böyle kalursa
Mevlâm emânetin benden alursa
Bu hasretlik kıyâmete kalursa
Kefnim boynuma dakar ağlarım
(Deniz, 1992: 46)

Elâ gözlerine kurban olduğum
Hep **senin derdinden yanar ağlarım**
Kime arz edeyim garip halim
Ellerin yanında görür ağlarım

Benden kaçır sevdiğim gayriden kaçmaz
Dahi pek küçüktür bendesin bilmez
Yalvarım Mevlâ'ya dileğim geçmez
Yüzümü yerlere sürer ağlarım

Yine düştü ayrılık vücudum şehrine
Yürek mi dayanır dilberin cevrine
Sürülünce insan mahşer yerine
Hakk'ın divânına durur ağlarım

Kerem **der** bu firkatla yanarsan
Dükenir ömrümüz bir gün ölürsem
Bu hasretle kıyâmete kalursam
Kefenim boynuma sarar ağlarım

(Elçin, 2000: 115)

Kerem ve Fuzûlî mahlaslı yukarıdaki şiirlerde bold olarak yazılmış ifadeler iki şiir arasındaki ortak kalıpları göstermektedir. Walter J. Ong, birçok çalışmada adı pek çok defa geçen, sözlü kültür ve yazılı kültürü karşılaştırdığı *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü'nün Teknolojileşmesi* adlı eserinde, yazılı kültür çağının incelemecilerinin içinde buldukları anlayış ile sözlü kültürel ürünlere yaklaşımlarında sıklıkla düşüklerini belirttiği bir yanılığa dikkat çeker: İncelemecilerin metin üzerinde yoğunlaşan ilgisi, ideolojik sonuçların doğmasına neden olmuştur. İlçilerini metne yönelten çoğu incelemeci, sözlü sözelleştirmenin normalde çalışma alanları olan yazılı sözelleştirmeye bir olduğunu ve sözlü sanat biçimlerinin aslında sırf yazıya dökülmemiş birer metin olduğunu, üzerinde fazla düşünmeden kabullenmişlerdir (Ong, 1999: 23).

“Yazı”nın araştırmacılarca içselleştirilmesinden kaynaklanan bu yanılığın yol açtığı kimi sorunlarla Türk halk bilim çalışmalarında da karşılaşılmaktadır. Nitekim halk şiiri geleneğinin *nasıl* işlediğini bütünüyle göz ardı eden kimi araştırmacılarca, çeşitli cönk, mecmûa ya da matbu kaynaklardan yahut da derleme yoluyla elde edilen kimi şiirlerin “aidiyeti” konusunda ortaya çıkan tartışmalar, Ong’un yukarıda bahsettiği yanılığın bir sonucu olarak görülebilir. Bu bağlamda folklor araştırmacısı olan

Nâil Tan, “Sözlü Edebiyat Teorisi ve Bir Tatbikat” başlıklı makalesinde Anadolu’da meydana gelen sözlü edebiyat ürünlerinin bir bölümünün 15. asırdan itibaren yazıya geçirildiğini belirttikten sonra bu süreç hakkında bilgi vermektedir. Tan’a göre, nakledicilerden biri hafızasını kâğıt üzerine aktarırken aynı ürünler dilden dile doluşmaya devam etmiş, bir başka yer ve zamanda, başka bir nakledici tarafından da yazıya geçirilmiştir. Tan, işte bu sebeple divan ve cönk şeklindeki yazılı belgeler arasında büyük farklılıkların olduğunu ve bu durumun da Tan’ın ifadesi ile Parry’nin “Sözlü Edebiyat Teorisini” doğruladığını göstermektedir. Bu durumun bir göstergesi olarak Abdülbaki Gölpınarlı’nın muhtelif Yunus Emre Divanlarını karşılaştırdıktan sonra bir *Yunus Emre Divanı* meydana getirdiğini belirtmektedir (Tan, 1977: 71-73). Ancak bu durum daha önce de belirtildiği gibi varyantlaşmanın göz ardı edilerek, her biri şiiri yok sayıp teke indirmenin bir başka örneğidir. R. Aslıhan Aksoy Sheridan, “Türk Halk Şiirini Sözlü Formül Kuramı Bağlamında İncelemek” başlıklı makalesinde, benzer kalıpları içeren ancak farklı mahlas taşıyan ve dolayısıyla “aidiyeti” sorunlu olan bu türden şiirlerin etrafında ortaya çıkan tartışmaların, yine ya doğrudan doğruya rivayet ya da şiir temelli “aşık biyografileri”ne başvurularak ya da söz konusu tekil şiirin, mahlasını taşıdığı halk şairlerinden hangisinin – daha önce “biyografi”sinden hareketle “kurgulanan”– “konu dağarı”na ya da “şiir edası”na uygun düştüğü kararıyla yapılan çıkarsamalarla çözümlenmeye çalışılmasının da bu sakıncalı yaklaşı-

mın bir başka sorunlu türevi olduğunu belirtmektedir (Sheridan 2011: 70-71).

Sözlü kültürde ortaya çıkan yaratım, aktarım ve koruma süreçlerine ilişkin olarak, Milman Parry'nin Homeros destanları üzerine yaptığı çalışma başta olmak üzere şimdiye kadar yapılan bütün çalışmalar, halk şiiri bağlamında, “yaratıcı bir birey”den ziyade sözlü geleneğin *kendisinin* etkin olduğunu göstermektedir. Sözlü geleneğin varlığından söz edildiği bir yaratım ortamında Sheridan'ın da adı geçen makalesinde belirttiği gibi, birincil sözlü kültür çağında üretilen şiirlerde “Koroğlu”, “Karacaoğlan”, “Kerem” ya da “Pir Sultan Abdal” taşımalarının geçiyor olması, bu şiirlerin “bu adları taşıyan tarihsel kişiler” tarafından üretilmiş olduğunu kanıtlanamaz (Sheridan, 2011: 71). Zira M. Öcal Oğuz'un da “Birincil Sözlü Kültür Çağı ve Karac'oğlan Şiiri” başlıklı makalesinde belirttiği üzere, “yaşadıkları varsayılan dönemden en az bir asır sonra yazıya geçirilen metinlerin yanı başında, artık birer sözlü kültür ‘tip’ine dönüşen bu kişilerin etrafında sözlü geleneğin üretime devam ettiğini unutmamak gerekir” (Oğuz, 2003: 33). Bu bağlamda, yazılı ya da sözlü olarak günümüze gelmiş şiirlerden ya da anlatılagelen halk hikâyelerinden yola çıkılarak Koroğlu, Kerem, Karacaoğlan ya da Pir Sultan Abdal'ın biyografilerini ortaya koymaya çalışmak ya da bu “yaratıcılara ait” şiirleri, bu adlara atfedilmiş şiirlerden ayırmaya çalışmak, Von Sydow'un getirdiği eleştiri doğrultusunda “ur-form” a ulaşma çabası gibi sonuçsuz girişimlerdir. Nitekim, söz konusu inceleme alanı, sözlü kültür ortamı olduğundan, araş-

tırma dikkatlerinin, bu ortamın, halk edebiyatı ürünlerini *nasıl* biçimlendirdiği, *nasıl* aktardığı ve aktarırken *nasıl* dönüştürdüğü sorularına yöneltilmesinin bilimsel incelemeleri daha verimli sonuçlara götüreceği açıktır.

Sheridan adı geçen makalesinde İlhan Başgöz'ün “Biyografik Türk Halk Hikâyeleri” adlı yayımlanmamış doktora tezine atıf yaparak Başgöz'ün tezinde iki “benzer metne” ilişkin “şiirin daha tamamer oluşu ve Karacaoğlan'ın söyleyiş mükemmelliğine uygunluğu Karacaoğlan'ın olduğuna şüphe bırakmıyor” yorumunu oldukça farklı ve şaşırtıcı bulmuştur. Oysa Sheridan'a göre, Milman Parry ve Albert B. Lord'un ortaya koyduğu “Sözlü Formül Kuramı”nın ışığında, artık gelenekte aktarılanın “sözlü kalıplar/formüller” olduğu, belirli şairlere ait şiirler olmadığı—söz konusu, sözlü kültür ortamı olunca—bilinen bir gerçektir. Bu nedenle, İlhan Başgöz'ün kaydettiği şiirler “benzer metinleri” de, aidiyetleri bağlamında bir sorun olarak değerlendirilmekten ziyade, “söz kalıp” kullanımları bakımından ele alınıp bağlamsal açıdan sorunsallaştırılıp değerlendirilmelidir (Sheridan, 2011: 74). Sheridan'ın tespitine örnek oluşturacak şekilde verilen biri Fuzûlî diğeri ise Kerem mahlaslı ve bu örneklerden önceki Kazak Abdal ve Usulî mahlaslı şiirler ile Fuzûlî mahlaslı şiirlerin de “söz kalıp” kullanımları bakımından bağlamsal açıdan değerlendirilebilir. Sözlü gelenek içinde kullanılan Milman Parry'nin ifadesiyle “formül yapılar” olan “sözlü kalıp”lar yazılı gelenek içinde eser veren bir şairi de içine çekebildiğine göre, sözlü kültür geleneği ve onun

oluşturduğu bağlamın kuvvetli bir şekilde yazılı kültür geleneğine de hâkim olduğu söylenebilir.

Karacaoğlan, Köroğlu, Pir Sultan Abdal, Yunus Emre'ye atfedilen şiirler sözlü kültür geleneği içinde biçimlenerek icra ortamlarına aktarılmaktadır. Sözlü kültür geleneği içinde biçimlenebilen şiir yazılı kültür geleneği içinde eser sahibinden bağımsız olamaz. Ancak bu durumun Fuzûlî'de olduğu gibi istisnai örnekleri de görülmektedir. Yazılı kültür geleneği içinde biçimlenen Fuzûlî'nin adı ve şiirleri sözlü kültür geleneğine aktarılırken değişime uğrayıp varyantlaşmakta hatta halk şiirlerinin atfedildiği örneklerle karşılaşılmaktadır.

Ekteki tabloda Fuzûlî'ye atfedilen ancak şairleri başka olan şiirler de verilmiştir. Tabloda yer alan diğer şiirler ise Fuzûlî'ye mal edilen ancak şairinin tam olarak bilinmediği şiirlerdir. Yazılı kültür geleneği içinde yetişmiş 16. asır şairi Fuzûlî'nin olmadığı kesin olan bu şiirler sözlü gelenek içinde Fuzûlî şiirleri olarak bilinmektedir. Cönkleri ya da mecmûaları düzenleyen kişi/ler tarafından bu şiirler sözlü gelenekte icra edile edile 16. asır şairi Fuzûlî'ye ya da 19. asırda yaşamış olan tekke şairi ve de halk şairi "Fuzûlî"lere mal edilmiş olabilirler. Bu şiirler her durumda da Fuzûlî adı etrafında sözlü üretimin devam ettiğinin bir göstergesidir. Yukarıda da değinildiği gibi Fuzûlîlerin biyografilerini ortaya koymaya yönelik olarak yapılan çalışmada Fuzûlî ismini taşıdığı rivayet olunan üç farklı *portrenin* ortaya çıkması da bu görüşü desteklemektedir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Kenan ve diğer. *Fuzûlî Türkçe Divanı*, Ankara: TTK Basımevi, 1958.
- Andrews, Walter G. *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Deniz, Rasim. "Halk Şairi Fuzûlî", *Millî Folklor*, Yıl 4, Sayı 13, s. 46. 1992
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 1982.
- Elçin, Şükrü. *Kerem ile Aslı Hikâyesi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- Gölpınarlı, Abdülbakî. *Fuzûlî Divanı*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1948.
- Güngör, Şeyma. *Hadikatü's Sü'eda Fuzûlî*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987
- Gürbüz, Mehmet. "Sözlü Kültür Belleğinde Bir Divan Şairinin İzleri: Cönklerde Nâbi", *Millî Folklor*, Yıl 24, Sayı 95, s. 54-62. 2012.
- İsen, Mustafa. *Usulî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1990.
- Koca, Turgut-Zeki Onaran. *Güldeste Nefesler-Ezgiler*, Ankara: Doğu Matbaacılık, 1987.
- Köprülü, Fuad. "Sazşairleri: Dün ve Bugün", *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara: TTK Yayınları, 1999.
- Kurnaz, Cemal. "Divan Edebiyatı Bu Mudur?", *Halk Şiiri ve Divan Şiirinin Müsterekleri*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2005.
- Oğuz, M. Öcal. "Birincil Sözlü Kültür Çağı ve Karacaoğlan Şiiri". *Millî Folklor*, Yıl 15, Sayı 58, s. 31-38. 2003.
- Onan, Necmettin Halil. *Leyla ile Mecnun*, İstanbul: Maarif Basımevi, 1955.
- Ong, Walter J. *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözlü Teknolojileşmesi* (çev. Sema Postacıoğlu Banon), İstanbul: Metis Yayıncılık, 1999.
- Özmen, İsmail. *Âlevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi 17.-18. Yüzyıl*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Öztelli, Cahit. "Tekke Şairi Fuzûlî", *Türk Folklor Araştırmaları*, Sayı: 175. s. 3319-3320. 1964.
- Parry, Milman. *The Making Of Homeric Verse*, (Edit. Adam Parry), Oxford: Oxford University Press, 1987.
- Sheridan, R. Aslıhan Aksoy. "Türk Halk Şiirini Sözlü Formül Kuramı Bağlamında İncelemek", *Millî Folklor*, Yıl 23, Sayı 90, s. 70-77. 2011.
- Tan, Nâil. "Sözlü Edebiyat Teorisi ve Bir Tatbiakat", *Millî Kültür* 1(8), s. 71-73. 1977.
- Turan, Metin. "Âlevî ve Bektaşî Kültüründe Âşıklar ve Nefesler", *Geçmişten Günümüze Âlevî-Bektaşî Kültürü* (Ed. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009.

Ek: 1. Cönklerde Fuzûlî'nin Bilinen Eserlerinde Yer Almayan Fuzûlî Mahlaş Şiirler

	Cönk	Mahlasının Geçtiği Yer	Cönkteki Yeri	Açıklama
1	06 Mil Yz Cönk 4	Ey Fuzûlî var kamu yârâna haber it	76a	Cönk hakkında bir bilgi verilmemiş. 76a sayfasında Seyrânî'ye ait başka bir şiir daha bulunmaktadır.
2	06 Mil Yz Cönk 10	Ėam pazarında Fuzûlî yok meta'um aldılar	92a	Cönk hakkında bir bilgi verilmemiş. 92a sayfasında Nesimî, Nevres, Ulvî'ye ait başka şiirler de bulunmaktadır.
3	06 Mil Yz Cönk 18	İr görüb âhir Fuzûlîyi şehâdet mülkine	30b	Cöngün istinsah tarihi: 1040/1629 Dili: Türkçe 30b sayfasında Mucidi'ye ait başka bir şiir daha bulunmaktadır.
4	06 Mil Yz Cönk 96	Öyle bir Ėonce Fuzûlî nice kan ağlamasun	195a	Cöngün istinsah tarihi: 1269/1851 195a sayfasında Şemî'ye ait başka bir şiir daha bulunmaktadır.
5	06 Mil Yz Cönk 102	Bî-çare Ėonce Fuzulî nice Ėam ağlamasun	29a	Cönk hakkında bir bilgi verilmemiş.
6	06 Mil Yz Cönk 110	Fuzûlî bendenün kârı müdâm fikri visâlündür	13a	Cöngün istinsah tarihi: 1248/1831 13a sayfasında Ahmedî, Nesimî'ye ait başka şiirler de bulunmaktadır.
7	06 Mil Yz Cönk 119	Ol leb-i Ėonce Fuzûlî niçe kan ağlamasun	126a	Cönk hakkında bir bilgi verilmemiş.
8	06 Mil Yz Cönk 137	Ey leb-i Ėonce Fuzûlî nice kan ağlamasun	28b	Cöngün istinsah tarihi: 1238/1821
9	06 Mil Yz Cönk 140	Fuzûlî aldanup çalma cihânuñ 'izz ü câhında	93a	Cönk hakkında bir bilgi verilmemiş. 93a sayfasında Fethi ve SâĖari'ye ait başka şiirler de bulunmaktadır.
10	06 Mil Yz Cönk 140	Elem çekem Fuzûlî her işün soñu selâmetdür	128	Cöngün istinsah tarihi: 1262/1845
11	06 Mil Yz Cönk 182	Eyledi Ėonca Fuzûlî nice kan ağlamasun	39b	Cönk hakkında bir bilgi verilmemiş. 39b sayfasında Nesimî'ye ait başka bir şiir daha bulunmaktadır.
12	06 Mil Yz Cönk 185	Ey leb-i Ėonce Fuzûlî nice kan ağlamasun	13b	Cöngün istinsah tarihi: 1276/1858 13b sayfasında Viranî Abdal'a ait başka şiirler de bulunmaktadır.
13	06 Mil Yz Cönk 185	Fuzûlî, sen mâh dilersen yüzünü göklere tut	14a	Cöngün istinsah tarihi: 1276/1858
14	06 Mil Yz Cönk 185	Fuzûlî aldanup çalma cihânuñ 'izz ü câhında	130b-131a	Cöngün istinsah tarihi: 1276/1858
15	06 Mil Yz Cönk 224	Destür-ı Mersiye-i Ėazel-i Fuzulî'ye Tahmis-ı Razi	244b	Cönk hakkında bir bilgi verilmemiş. Şiirin tahmis edilen beyti Fuzûlî'ye değil Fazl Paşa'ya (öl. 1882) aittir.
16	06 Mil Yz Cönk 224	Na't-ı Asl-ı Fuzûlî	253b	Cönk hakkında bir bilgi verilmemiş. Şiir Fuzûlî'ye değil Usûlî'ye (öl. 1538) aittir.

17	06 Mil Yz Cönk 238	Fuzûlî aldanup çalma cihânü 'izz ü câhında	58b	Cönk hakkında bir bilgi verilmemiş.
18	06 Mil Yz Cönk 249	Fuzûlî terk ü tecrîdi saña ancak müsellemdür	15b	Cöngün istinsah tarihi: 1301/1882
19	06 Mil Yz Cönk 249	Fuzûlî çektik aşk ile efgar	50b	Cöngün istinsah tarihi: 1301/1882
20	06 Mil Yz Cönk 249	Öyle bir gönce Fuzulî nice kan ağlamasun	81b	Cöngün istinsah tarihi: 1301/1882 81b sayfasında Ziyâ'ya ait başka bir şiir daha bulunmaktadır.
21	06 Mil Yz Cönk 249	Rakam eyle Fuzûlî şehâ defter-i aşka	82a	Cöngün istinsah tarihi: 1301/1882
22	06 Mil Yz Cönk 249	Bu Fuzûlî iydini yâ Rab bikavl ile idenler	82b	Cöngün istinsah tarihi: 1301/1882
23	06 Mil Yz Cönk 249	Fuzûlî bunu böyle söyledi işidenler hata eyledi	83a	Cöngün istinsah tarihi: 1301/1882 Şiir Fuzûlî'ye değil Kazak Abdal'a aittir.
24	06 Mil Yz Cönk 295	Bi-çare gönce Fuzulî nice kan ağlamasun	42ab	Cönk hakkında bir bilgi verilmemiş.

Ek: 2. Usulî Divanı'nda Geçen Varsağı**VI****VARSAĞI**

Pirimin yolu çünkü Hak yoludur
Dönmezin niye döneyin pirimden
Mü'minin ezelden kavli belfidir
Dönmezin niye döneyin pîrimden
2
Serden geçer imiş bu yolda server
Münkirler elinden kesilir serler
Nice bin baş çıkıp bağrımda söyler
Dönmezin niye döneyin pîrimden
3
Erenlerin zahmi cana merhemdir
Simden geri ölür isem ne gamdır
Pîrlerin eşiği çünkü kiblemdir
Dönmezin niye döneyin pirimden
4
Pirimin azmi çün doğru yoladır
İsteyen kişiyi Hakka iledir
Hak anıyla her nefesde biledir
Dönmezin niye döneyin pîrimden
5
Gönülde cirk olan pîrden arınır
Hakkın sıfatı pîrlerden görünür
Pîri olmayanlar yarın yerinir
Dönmezin niye döneyin pîrimden

6

Benim gönlüm bir divâne delidir
Can u dilden erenlerin kuludur
Benim pîrim çün Muhammed Âlidir
Dönmezin niye döneyin pîrimden

7

Hakikât pîrleri Âl-i abadır
Hasan Hüseyin canlara safadır
Benüm şahım şehîd-i Kerbelâdır
Dönmezin niye döneyin pîrimden

8

Zeynel Âbidindir gönlümde canım
Muhammed Bakıra bakar bu canım
Ca'fer-i Sâdıkdır dînim imânım
Dönmezin niye döneyin pîrimden

9

Kâzım bize bir ni'metdir Hudâdan
Râzıdır Hakk Ali Muse'r-Rızâdan
Muhibbiz Nakîye kâlû belâdan
Dönmezin niye döneyin pîrimden

10

Nakî Hakdan imâm-ı pişvâdır
Askerî düşmene tig-i kazâdır
Muhammed Mehdi hod sırr-ı Hudâdır
Dönmezin niye döneyin pîrimden

11

Usûliyem Hak kapısına geldim
Cân u dilden erenlere kul oldum
Pîrler eşiğinde ben Hakkı buldum
Dönmezin niye döneyin pîrimden

(İsen, 1990: 85-87)